

Список литературы: 1. Государство и право. - 1996. - № 2. 2. Колдаева Н.П. Преемственность в праве//Теория права: новые подходы. - Вып. 1. - Москва: Изд. Юр. Лит. - 1991. 3. Семитко А.П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс. - Свердловск: Изд-во Урал. ун-та. - 1990. 4. Шагиева Р.В. Процессуально-правовые нормы и их реализация в социалистическом обществе. - Казань: Изд-во Казан. ун-та. - 1986.

І.В. Процюк

ОКРЕМІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТУ В СИСТЕМІ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ

Стаття 6 Конституції України 1996 р. вперше закріплює на конституційному рівні принцип поділу влади, який є важливою ознакою демократичної держави. У цій статті наголошується, що “державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову” (3). Цей принцип не слід зводити тільки до розмежування функцій, яке є нічим іншим, як поділом праці, що існував ще задовго до виникнення самої ідеї поділу влади. Про необхідність поділу державних органів та їх функцій висловлювалися ще античні мислителі: Платон, Арістотель, Полібій та ін. (2, с. 51-63; 6. с. 188, 189). У Радянському Союзі ця ідея розглядалася як ворожа, що суперечить принципу повновладдя рад. Вона підмінялася принципом поділу праці: існувало конституційне закріплення розмежування органів на законодавчий (Верховна Рада), виконавчий (Рада Міністрів) та судова (система судів з Верховним судом на чолі). Таким чином, саме по собі існування органів законодавчих, виконавчих і судових не є свідомством, а тільки необхідною передумовою здійснення в державі принципу поділу влади.

Принцип поділу влади включає, на нашу думку, такі основні моменти:

- поділ функцій і повноважень влади між державними органами, розмежування головних напрямків їх діяльності, яка різними напрямками здійснюється єдиною державною системою (8, с. 61);
- закріплення в законі певної самостійності кожного органу влади при здійсненні наданих йому повноважень;
- надання кожній гілці влади можливостей за допомогою певних важелів стримувати інші гілки при здійсненні ними функцій влади (система стримувань і противаг).

Слід наголосити, що тільки при наявності системи стримувань і противаг можна говорити про реальне існування системи по-

ділу влади. Значення цієї системи обумовлюється тим, що: по-перше, вона забезпечує взаємодію всіх органів єдиної державної влади, які належать до різних гілок (1, с. 86); по-друге, забезпечує гнучкість і оперативність у державному управлінні і нормотворчості; по-третє, що, на наш думку, є головним, кожна з гілок влади, будучи самостійною у вирішенні конкретних завдань, може в той же час урівноважувати одна одну, попереджуючи можливість узурпації всієї повноти будь-якою з них (5, с. 295).

Система стримувань і противаг передбачає конкуренцію різних органів влади, наявність засобів для їх взаємного стримування і підтримання певної рівноваги сил. Уперше в її класичному вигляді така система була втілена в Конституції США. Її основоположні за-сади:

— усі три гілки влади мають різні джерела формування;

— головні органи державної влади мають різні строки повноважень;

— кожна з гілок влади може нейтралізувати узурпаторські зазіхання іншої (4, с. 277, 278).

Більшість конституцій демократичних держав сприйняли побудову системи стримувань і противаг з урахуванням внутрішніх історичних, політичних та економічних особливостей кожної з них. До значущих елементів цієї системи відносять: строковість повноважень посадових осіб, несумісність депутатського мандату з займанням посади в апараті управління, право вето на законопроекти, право розпуску парламенту, контроль за законодавчою владою, який здійснюється народом в ході виборів, незалежність судового корпусу (7, с. 258) та інші інститути і принципи. Для ефективного здійснення функцій у цій системі державні органи різних гілок влади (парламент, Президент, Кабінет Міністрів, Верховний Суд, Конституційний Суд) наділяються необхідними повноваженнями. Слід зауважити, що обсяг таких повноважень значною мірою залежить від форми державного правління і політичного режиму. У президентських республіках більшим обсягом повноважень наділений Президент, у парламентських — законодавчий орган. Що стосується держав із змішаною формою правління, до яких належить Україна, тут ці органи в своїх можливостях прирівняні стримувати одна одну.

У Конституції України система стримувань і противаг між гілками влади знайшла своє закріплення. Так, ст. 76 і 103 Конституції України проголошують, що Верховна Рада і президент України обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування, всі інші державні органи та посадові

особи формуються безпосередньо Президентом чи парламентом або спільно цими органами. Такий порядок вказує на однаковий рівень легітимності цих органів, що повинно запобігати виникненню питань про їх взаємопідлеглість. Строки повноважень Президента і парламенту різні. Верховна Рада України обирається строком на чотири роки, а Президент — на п'ять років. Це положення служить, на нашу думку, гарантом спадкоємності і передбачуваності державної влади в цілому. Проте ці елементи не є основними в механізмі стримувань і противаг. До більш вагомих слід віднести такі, що встановлюють взаємовідносини між гілками влади, коли жодна з них не може приймати рішень з найбільш важливих питань суспільного і державного життя самостійно, без погодження з іншими.

Згідно з положенням ст. 75 Конституції України “єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України”. Тому тільки народ чи парламент можуть приймати закони, а всі органи виконавчої і судової влади діють виключно у визначених для них межах. До одного з найбільш вагомих повноважень Верховної Ради у механізмі стримувань і противаг належить право затвердження Державного бюджету України, контроль за виконанням та прийняття рішення щодо звіту про його виконання (ст. 85), що дозволяє законодавчому органу контролювати діяльність усіх інших органів влади за допомогою виділення чи невиділення фінансів на виконання їх програм, а також вимагати звіту про їх використання. Таким чином, фінансова діяльність усіх центральних державних органів підконтрольна парламенту. Крім того, Верховна Рада, даючи згоду на призначення окремих посадових осіб чи призначаючи їх, впливає на діяльність інших гілок влади.

Одним з найбільш сильних, але надзвичайних засобів впливу на Президента є можливість його усунення від влади в порядку особливої процедури (імпичменту) відповідно до ст. 111 Конституції України. У світовій практиці випадки застосування цього інституту рідкісні. Так, в історії США тільки два президенти стали об'єктами застосування процедури імпичменту (4, с. 84). Щодо ст. 111 Конституції України, то вона передбачає можливість усунення Президента з поста Верховною Радою у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Розглядаючи систему стримувань і противаг, не можна обійти увагою такий механізм у цій системі, як відкладальне вето на прийняті Верховною Радою закони. Стаття 94 Конституції України надає Президенту право протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписати його або повернути зі своїми змотивованими і

сформульованими пропозиціями до Верховної Ради для повторного розгляду. Парламент може подолати вето Президента, прийнявши закон кваліфікованою більшістю, тобто двома третинами від конституційного складу Верховної Ради (не менше 300 голосів), тоді як для прийняття закону згідно зі ст. 91 Конституції необхідна проста більшість від конституційного складу парламенту (не менше 226 голосів). Якщо ж вето президента подолано, він зобов'язаний закон підписати й офіційно оприлюднити протягом десяти днів. Проте на практиці виникають ситуації, коли парламент, розглянувши зауваження Президента до закону, приймає його повторно кваліфікованою більшістю голосів. Але Президент знову накладає на нього вето, мотивуючи це тим, що поданий закон є новим, тобто подається на підпис уперше. У зв'язку з цим виникає запитання: який закон у такій ситуації слід вважати новим? На нашу думку, якщо при повторному розгляді закону (після накладення вето) Верховною Радою до нього були внесені нові положення або виключені ті, які в законі були раніше, то, безперечно, такий закон можна вважати новим, що нібито вперше подається на підпис Президенту і на який може бути накладено ним вето. Якщо ж Верховна Рада при повторному розгляді закону внесе до нього зміни згідно з пропозиціями Президента, не вносячи будь-яких інших змін, і прийме його двома третинами голосів від її конституційного складу, то не можна вважати, що цей закон подається на підпис уперше. Такий закон, згідно з ч. 4 ст. 94 Конституції України повинен бути підписаний і оприлюднений Президентом протягом десяти днів. Слід зауважити, що в праві відкладального вето діє принцип стримування і самого Президента. Бо, як випливає з тексту ст. 94 Конституції, Президент може повертати тільки весь закон, накладаючи вето на нього, а не на його окремі положення. Тому, коли є нагальна потреба у прийнятті закону і він у цілому задовольняє Президента, за винятком окремих статей, а також існує небезпека, що при повторному розгляді закон взагалі буде відхилений, Президент, йдучи на компроміс, може підписувати його.

Проаналізувавши окремі повноваження парламенту в механізмі стримувань і противаг, можна зробити висновок, що законодавчий орган, посідаючи особливе місце в системі поділу влади, має можливість стримувати узурпаторські посягання виконавчої влади при їх можливій наявності. Проте цей орган не є всевладним і повинен погоджувати свої дії з органами як виконавчої, так в окремих випадках і судової влади.

Список літератури: 1. Барнашов А.М. Теория разделения властей: становление, развитие, применение. - Томск: Изд-во Томск. у-та, 1988. 2. История политических и правовых учений: Учебник для вузов//Под ред. В.С. Нерсесянца. - М.: Изд-во ИНФРА. - 1996. 3. Конституція України. - К., Юрінком, 1996. 4. Мишин А.А. Принцип разделения властей в конституционном механизме США. - М.: Наука, 1984. 5. Монтескье Ш.Л. Избранные произведения. - М.: Наука, 1955. 6. Нерсесянц В.С. Политические учения Древней Греции. - М.: Юрид. лит., 1979. 7. Теория права и государства: Учебник для вузов//Под ред. Г.Н. Манова. - М.: Изд-во БЕК, 1995. 8. Цвік М.В. Конституційні проблеми розподілу властей//Вісн. Акад. Правових наук України. - 1993. - № 1.

С.П. Мороз

ІДЕЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ (ІХ-ХVІІІ СТ.)

Права людини загально визнані демократичною світовою спільнотою у ХХ ст. Сьогодні Україна як незалежна держава в своїй законотворчій і правозастосувальній діяльності орієнтується на міжнародні стандарти в галузі прав людини. Але до цього часу вона пройшла значний шлях утвердження як держава, протягом якого розвивалась і кріпла ідея про права нації, народу, людини. Її розвивали і пестували різні покоління прогресивних українських мислителів, які вирішували цю проблему в залежності від історичних обставин буття українського народу. Доля розпорядилася так, що український народ довгий час не мав своєї державності, проте якщо вона й утворювалася (Київська Русь, Козацька держава за часи Б. Хмельницького, Гетьманщина ХVІІ-ХVІІІ ст., УНР 1918-1920 рр.), то була несталою. Незалежно від того, була Україна “державною” чи “бездержавною” (її землі входили до складу інших держав — Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Московського царства, Російської імперії, Австро-Угорської імперії, Туреччини та ін.), ідея прав людини в ній жила і збагачувалась, відчувачуючи на собі вплив найпрогресивніших європейських досягнень у цій галузі.

Дослідження вітчизняного історико-ідеологічного підґрунтя проблеми прав людини має неабияке значення як для вирішення актуальних проблем теорії та філософії права, так і для розв’язання практичних завдань, пов’язаних з подальшим удосконаленням механізму захисту прав людини в нашій країні, яка увійшла до складу Європейського співтовариства і мусить знаходитися на рівні вимог, що пред’являються до її учасників.